

**КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**Філософський факультет
Кафедра релігієзнавства**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Заступник декана
філософського факультету
Дмитро НЕЛЩА

« 31 » 08 2021 р.

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
РЕЛІГІЙНА ЕТИКА ТА АКСІОЛОГІЯ**

для студентів

галузь знань	03 Гуманітарні науки
спеціальність	031 Релігієзнавство
освітній рівень	перший (бакалаврський)
освітня програма	Релігієзнавство
спеціалізація	-
вид дисципліни	обов'язкова

Форма навчання	денна
Навчальний рік	<u>2024/2025</u>
Семестр	VII
Кількість кредитів ECTS	4
Мова викладання, навчання та оцінювання	українська
Форма заключного контролю	іспит

Викладачі:

Кондратьєва Ірина Владиславівна, доктор філософських наук, доцент, професор
кафедри релігієзнавства.

Пролонговано: на 20__/20__ н.р. Масікова « 31 » 08 2022 р.
на 20__/20__ н.р. _____ (_____) «__»__ 20__ р.

КИЇВ – 2021

Розробники:

Кондратьєва Ірина Владиславівна, доктор філософських наук, доцент,
професор кафедри релігієзнавства.

Затверджено

« 26 » серпня 2021 р.

Зав. кафедри релігієзнавства

Маслук (Євген ХАРЬКОВЩЕНКО)

Протокол № 1 від « 26 » серпня 2021 р.

Схвалено науково-методичною комісією філософського факультету

Протокол від «31» серпня 2021 року №2

Голова науково-методичної комісії Маслук (Ірина МАСЛІКОВА)

« 31 » серпня 2021 року

Примітка на 2022-2023 н.р. др. № від 31.08.2022

Маслікова Т.Т. М

ВСТУП

1. Мета навчальної дисципліни «Релігійна етика та аксіологія» полягає у засвоєнні студентами основ релігійної етики, її ціннісних категорій та духовного досвіду, накопиченого в історії світових релігій, створює можливість долучитися до загальнолюдських ідеалів та цінностей та сприяє підготовці критично мислячих фахівців, здатних до громадської діяльності, спрямованої на зростання свободи совісті, релігійної терпимості та відповідальному ставленні до правових норм і моральних цінностей.

2. Попередні вимоги до опанування або вибору навчальної дисципліни:

1. *Знати:* основи філософських знань, та історії релігії, категоріальний апарат етики, фундаментальні теоретичні проблеми вивчення моралі, а також прикладні аспекти етики, що сприяють розвитку загальної культури та соціалізації особистості, прихильності до етичних цінностей.
2. *Вміти* розуміти ціннісну базу релігійної картини світу, аналізувати етичні аспекти релігійних явищ, мати цілісне уявлення про мотиви релігійної поведінки, застосовувати знання з релігійної етики в комплексному релігієзнавчому аналізі.
3. *Володіти* навичками аналізу віроповідальних, богословських та філософських текстів, пов'язаних з етичною проблематикою, володіти навичками етичного аналізу, оцінки та прогнозування сучасної духовної соціокультурної ситуації, обробки та візуалізації соціологічних та інших даних, оформлення й представлення даних за допомогою програм пакету Microsoft Office (Excel, Word, Power Point та ін.).

3. Анотація навчальної дисципліни:

Навчальна дисципліна знайомить студентів із основними етичними концепціями, що склалися в різних релігіях, проблемами релігійної етики та моральності, набуття навичок аналізу етичних аспектів релігійних явищ та ціннісних понять у світовому культурно-історичному процесі.

4. Завдання (навчальні цілі):

Ознайомити студентів з різноманіттям релігійно-етичних та філософських систем національно-державних та світових релігій. Довести, що релігійна етика є часткою системи сучасних розробок етичного вчення, пов'язаних з питаннями сенсожиттєвих проблем людини та її цінностей. Надати можливість долучитися до духовного досвіду людства через вивчення цінностей релігії та загальнолюдських ідеалів.

Дисципліна спрямована на формування наступних програмних компетентностей:

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя.

ЗК3. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.

ЗК4. Уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми.

ФК 1. Здатність критично осмислювати проблеми у сфері релігієзнавства і на межі галузей знань, аналізувати наукові здобутки та результати релігієзнавчих напрямів і шкіл.

ФК 3. Здатність застосовувати багатоманіття методологій релігієзнавства при вивченні феномену релігії.

ФК 5. Здатність аналізувати сутність, властивості та інші системні характеристики феномену релігії із застосуванням спеціальних методів релігієзнавства.

5.Результати навчання:

В результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

Результат навчання (1. знати; 2. вміти; 3. комунікація 4. автономність та відповідальність)		Методи викладання і навчання	Методи оцінювання	Відсоток у підсумковій оцінці з дисципліни
Код	Результат навчання			
	Знати:			
1.1	Знати особливості предмету «Релігійна етика та аксіологія», його місце в системі гуманітарного знання;	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна робота, порівняльний аналіз, іспит	10
1.2	Знати поняття сутності моралі та підстави релігійної етики і моральних цінностей;	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, порівняльний аналіз	10
1.3	Знати основні етичні концепції національних та світових релігій, традиції духовного досвіду і типи аскетичних практик;	Лекції, семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, порівняльний аналіз, іспит	10
1.4	Знати релігійні відмінності у сфері моральних цінностей, характерних для відповідних культурних традицій, особливості етичного підходу до дослідження людини, культури і суспільства;	Лекції семінари, самостійна робота	Усні доповіді, письмова контрольна робота	10
	Вміти:			
2.1	Вміти володіти категоріальним апаратом релігійної етики та аксіології, аналізувати етичні аспекти явищ релігійності, мати цілісне уявлення про релігійні мотиви поведінки	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, порівняльний аналіз	10
2.2	Вміти розуміти ціннісну базу релігійних картин світу та застосовувати знання з області релігійної етики в комплексному релігієзнавчому аналізі	Лекції, семінари, Самостійна робота	Усні доповіді, письмова контрольна робота, іспит	5
2.3	Вміти аналізувати віроповчальні, богословські, філософські тексти, пов'язаними з етичною проблематикою	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії	15
	комунікація:			
3.1	Здатність володіти навичками етичного аналізу, оцінки та прогнозування сучасної духовної	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, письмова контрольна	5

	соціокультурної ситуації • • застосовувати результати освоєння дисципліни у професійній діяльності.		робота, порівняльний аналіз	
3.2	Здатність формулювати і аргументувати власну думку в ході дискусії з питань релігії, володіти навичками виступу перед аудиторією, участі в дискусії	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, іспит	10
	автономність та відповідальність:			
4.1	Обґрунтування потреби толерантного сприйняття соціальних, культурних та особистісних відмінностей	Самостійна робота	Усні доповіді, дискусії, порівняльний аналіз	5
4.2	Обґрунтування культових, догматичних та обрядових особливостей релігій світу для вирішення завдань духовного та морального розвитку особистості	Семінари, самостійна робота	Усні доповіді, дискусії	10

6. Співвідношення результатів навчання дисципліни із програмними результатами навчання

Програмні результати навчання	Результати навчання дисципліни											
	1.1	1.2	1.3	1.4	2.1	2.2	2.3	3.1	3.2	4.1	4.2	4.3
ПРН2. Ефективно працювати з інформацією з різних джерел, критично її аналізувати, інтерпретувати, класифікувати, систематизувати з метою розв'язання релігієзнавчих проблем.	+		+						+			+
ПРН5. Знати і застосовувати у професійній діяльності основні поняття, теорії та методи релігієзнавства.		+	+		+		+					
ПРН7. Збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти,				+		+	+			+		+

пов'язані з розвитком релігій та конфесій, використовувати їх для розв'язання складних завдань у спеціалізованих сферах професійної діяльності.												
ПРН8. Критично оцінювати й аналізувати інформацію різних джерел з релігієзнавчої проблематики	+		+		+			+	+			+
ПРН12. Презентувати власний погляд у відкритих дискусіях з релігієзнавчої проблематики				+			+		+	+	+	

7. Схема формування оцінки:

7.1. Форми оцінювання

Контроль знань здійснюється за системою ECTS, яка передбачає дворівневе оцінювання засвоєного матеріалу, зокрема **оцінювання теоретичної підготовки** – результати навчання (знання 1.1 – 1.4), що складає 40% від загальної оцінки та **оцінювання практичної підготовки** – результати навчання (вміння 2.1-2.3); (комунікація 3.1-3.2); (автономність та відповідальність 4.1), що складає 60% загальної оцінки.

Оцінювання семестрової роботи:

1. **Усна доповідь, доповнення та участь в дискусіях на семінарах:** РН 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 4.1 – 15 / 25 балів
2. **Самостійна робота №1** (На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури дослідити соціально-політичної традиції сучасного католицизму та православ'я, зробити порівняльний аналіз): РН 1.1, 1.2, 1.3, 2.1, 3.1, 4.1 – 12 / 20 балів
1. **Контрольна робота:** РН – 1.1, 1.4, 2.2, 3.1 - 9 / 15 балів

Семестрову кількість балів формують бали, отримані студентом у процесі засвоєння матеріалу з усіх (двох) частин навчальної дисципліни. Загальна семестрова оцінка складаються із балів, отриманих за 1) аудиторну роботу (усні доповіді, доповнення та участь в дискусіях на семінарах), 2) самостійну роботу (порівняльний аналіз), 3) контрольну роботу, Всі види робіт в семестрі мають в підсумку:

- в максимальному вимірі 60 балів
- в мінімальному вимірі 36 балів

У разі відсутності на семінарському занятті студент має відпрацювати завдання на семінар в письмовій формі.

Підсумкове оцінювання у формі іспиту:

Іспит у письмовій формі - РН 1.1, 1.3, 2.2, 3.2– 24 / 40 балів

Екзаменаційне оцінювання відбувається в письмовій формі. Білет складається з 2 питань, кожне з яких оцінюється за шкалою 20 балів, що в загальному підсумку дає 40 балів за іспит.

Студент не допускається до іспиту, якщо під час семестру набрав менше, ніж 20 балів.

Для отримання загальної позитивної оцінки з дисципліни оцінка за іспит не може бути меншою 24 балів. У випадку, коли студент на іспиті набрав менше 24 балів, вони не додаються до семестрової оцінки (незалежно від кількості балів, отриманих під час навчального періоду). В екзаменаційній відомості у колонці «бали за іспит/ екзамен» ставиться «0», а в колонку «підсумкова оцінка з дисципліни» переноситься лише кількість балів, отриманих під час семестру. Рекомендований мінімум допуску до іспиту – 36 балів

Таким чином, підсумкова оцінка з дисципліни (мінімум 60, максимум 100 балів) складається із суми кількості балів за семестр (мінімум 36, максимум 60 балів) та екзаменаційної роботи (мінімум 24, максимум 40 балів).

При простому розрахунку отримуємо:

	Семестрова кількість балів	Іспит	Підсумкова оцінка з дисципліни
<i>Мінімум</i>	36	24	60
Максимум	60	40	100

7.2 Організація оцінювання:

Семестрова робота		Семестрова кількість балів	
		Min – 36 бали	Max – 60 балів
Аудиторна робота: усна доповідь на семінарі, доповнення, участь в дискусіях	До тем: 1, 2, 4, 6-8 протягом семестру. У разі відсутності студента на занятті, теми необхідно відпрацювати в письмовому вигляді	«3» x 5 = 15	«5» x 5 = 25
Самостійна робота	<i>На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури дослідити соціально-політичної традиції сучасного католицизму та православ'я, зробити порівняльний аналіз.</i>	«12» x 1 = 12	«20» x 1 = 20
Контрольна робота	До тем 1-3	«9» x 1 = 9	«15» x 1 = 15
Загальна семестрова оцінка		36	60

Критерії оцінювання:

1. Аудиторна робота:

Усна доповідь

5 балів – студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого

завдання, використовуючи обов'язкову та додаткову літературу

4 бали - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу. Допускаються несуттєві неточності

3 бали – в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, не спирається на необхідну навчальну літературу, Має у відповіді суттєві неточності

2 бали – не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки у відповіді

Доповнення / участь в дискусіях

3 бали – доповнення змістовне, ґрунтовне, конструктивно доповнює обговорення теми,

2 бали – доповнення змістовне

1 бал – доповнення містить інформацію, що суттєво не розширює дискусію

2. Самостійна робота (На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури дослідити соціально-політичної традиції сучасного католицизму та православ'я, зробити порівняльний аналіз):

20-16 балів студент у повному обсязі володіє матеріалом, вільно та аргументовано його презентує, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність, достовірність, незаангажованість здійсненого дослідження

15-12 балів - студент у достатньому обсязі володіє матеріалом, вільно його презентує, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність та достовірність проведеного дослідження. Допускаються несуттєві неточності

11-0 балів - в цілому володіє матеріалом, але фрагментарно та поверхово його презентує, не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань. Робота містить суттєві помилки.

3. Контрольна робота:

15-13 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

12-10 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

9-6 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

5-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

4. Кожне питання в екзаменаційній роботі (в білеті 2 питання):

20-16 балів студент у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно та

аргументовано його викладає, глибоко та всебічно розкриває зміст поставленого завдання, правильно інтерпретує отримані результати, використовує обов'язкову та додаткову літературу, демонструє самостійність письмової роботи

15-11 балів - студент у достатньому обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно його викладає, але може не вистачати аргументації в поясненнях, в основному розкриває зміст поставленого завдання, використовує обов'язкову літературу, демонструє самостійність письмової роботи. Допускаються несуттєві неточності

10-6 балів - в цілому володіє навчальним матеріалом, але не демонструє глибини знань, самостійності у вирішенні поставлених завдань, не спирається на необхідну навчальну літературу, робота містить суттєві неточності

5-0 балів - не в повному обсязі володіє матеріалом, фрагментарно та поверхово його викладає, недостатньо розкриває зміст поставлених питань. Має суттєві помилки в роботі. Демонструє не самостійність у виконанні завдань

7.3 Шкала відповідності:

Відмінно / Excellent	90-100
Добре / Good	75-89
Задовільно / Satisfactory	60-74
Незадовільно / Fail	0-59

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ЛЕКЦІЙ І СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

№ теми	Назва теми	Кількість годин		
		Лекції	Семінари	Самостійна робота
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1				
«Теоретико-методологічні основи релігієзнавства»				
1	Тема 1. Аксиологічні виміри морального життя людини. Основні категорії світської і релігійної етики та їх аналіз в історії етичних учень.	4	2	6
2	Тема 2. Історія моральних принципів: Таліон – Золоте правило моральності – Заповідь любові – Категоричний імператив Канта.	4	2	6
3	Тема 3. Категорія гріха в релігійній етиці. Проблема теодицеї.	2		10
	Контрольна робота		2	
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2				
«Історія світових релігій»				
4	Тема 4. Китайська релігійно-філософська етика.	2	2	4
5	Тема 5. Мораль і етика індуїзму та буддизму.	2		4
6	Тема 6. Моральні принципи іудаїзму.	4	2	4

7	Тема 7. Історія і роль моральних цінностей християнства.	4	2	6
	Самостійна робота. На основі самостійного пошуку та опрацювання спеціальної наукової та навчальної літератури дослідити соціально-політичної традиції сучасного католицизму та православ'я, зробити порівняльний аналіз.			10
8	Тема 8. Моральні цінності ісламу.	2	2	6
9	Тема 9. Ідея серця в українській філософії	2		4
10	Тема 10. Основи етики та моральності в працях професорів Київської Духовної академії (кінець XIX – початок XX ст.)	2		4
11	Тема 11. Альберт Швейцер та його робота «Благоговіння перед життям»	2		6
	ВСЬОГО	30	14	76

Загальний обсяг – 120 год., в тому числі:

- лекції – 30 год.;
- практичні заняття – 14 год.;
- самостійна робота – 76 год.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

а) основна:

1. Аверинцев С. Софія – Логос. Словник. К.: ДУХ І ЛІТЕРА. 2007. 650 с.
2. Ас-Сірджані Рагіб. Моральність та цінності в ісламській цивілізації. Пер. EUROPEAN ISLAMIC RESEARCH CENTER (EIRC) & Андрій Шистеров 137 с. URL: https://d1.islamhouse.com/data/uk/ih_books/single/uk_Ethics_and_values_in_Islamic_civilization.pdf
3. Біблія і мораль. Біблійні корені дій християнина / Пер. з італ. І. Цмоканич, О. Демко, Т. Окіс, О. Бодак. Львів: Свічадо, 2012. 200 с.
4. Головащенко С.І. Історія християнства: Курс лекцій. К.: Либідь, 1999. С 91.
5. Грищенко В.Л. Сенс любові: християнська етика В. Екземплярського. *Наукові записки. Т.18 Філософія та релігієзнавство.* К., С.35-39 URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/9701/Gryshchenko_Sens_lyubovi_khrystyianska.pdf?sequence=1&isAllowed=y
6. Іларіон. Слово про Закон та Благодать. *Давньоруські любомудри.* /В. Горський, О. Вдовіна, Ю. Завгородній та ін. К.: «КМ Академія», 2004. 304 с.
7. Кант Імануїл. Критика практичного розуму. Переклад з німецької : Ігор Бурковський. К.: Юніверс, 2004. 240 с.[
8. Козовик І. Християнська етика. Івано-Франківськ, 2003. 164 с.
9. Кондратьєва І.В. Морально-етична проблематика в православній академічній думці України (на межі XIX-XX ст.). *Вісник Київського університету. «Філософія, політологія»* К., 1998. №28. С. 23-25.
10. Кондратьєва І.В. Ідейні витоки етичної доктрини київських академістів. *Українські культурологічні студії.* К., 2018. Вип. 1 (2). С. 9-15.
11. Кондратьєва І.В. Релігійні цінності та права людини: особливості кореляції. *Софія.* К., 2020. Вип. 1 (15). С.17-20

б) додаткова література:

1. Барщевський о. Тарас. Вступ до біблійних наук : конспект лекцій. Львів: Свічадо, 2006. 304 с.
2. Барщевський о. Тарас. Євангельські притчі : конспект лекцій. Львів, 2002. 240 с.
3. Владика Софрон Мудрий ЧСВВ. Короткий коментар до десяти заповідей Божих. Івано-Франківськ: Вид-во ІФТА, 2001. 54 с.
4. Гудінг Д. Людина та її світогляд. К.: 2007.Т. 1–3. 324 с.
5. Докаш В. Загальне релігієзнавство. К.: Наші книги, 2018. 784 с.
6. Єршова Л. Трансформація виховного ідеалу в Україні (XIX – початок XX століття). Київський, Одеський, Харківський навчальні округи: *Монографія*. Житомир: Вид. Євенок О. О., 2015. 642 с.
7. Киричок О. Б. «Воїнство Христа» як етична ідеологема у філософській культурі давньокиївського періоду. Магістеріум. Вип. 9. Історико-філософські студії. 2002. С.10-15.
URL:http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14773/Kyrychok_Voinstvo_Khrysta_yak_etychna_ideolohema.pdf?sequence=1&isAllowed=y
8. Копендіум соціальної доктрини Церкви / за ред. Л. Коваленко. К.: Кайрос, 2008. 546 с.
9. Ларіонова В.К. Історія національних (етнічних) релігій. *Навчальний посібник*. Івано-Франківськ: 2010. 388 с.
10. Маринович М. Ісус і Божий народ: юдеї і християни у спільноті спасіння. Львів: Свічадо, 2009. 88 с.
11. Мартишин Д.С. Роль і місце християнських цінностей в системі суспільно-політичного розвитку сучасної держави. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*, 2016. № 10. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1429>
12. Мартышин Д. С. Введение в социальное служение Православной Церкви: учебное пособие. К.: Лира-К, 2015. 198 с.
13. Мартышин Д. С. Основы христианской эсхатологии: учебное пособие. К.: Лира-К, 2015. 124 с.
14. Мельник В.М. Свята божественна літургія у розумінні мирянина. К.: Лира-К, 2015. 276 с.
15. Міщук А., Міщук М. Держава в соціальній доктрині католицизму. *«Добрий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Флософія. Історія»* / Гол. ред. Р. А. Горбань. Івано-Франківськ: ІФА, 2018. Вип. 12-13. С.181-192.
16. Огірко О.В. Виховання студентської молоді на засадах християнської моралі. *Наука. Релігія. Суспільство*. Донецьк, 2001. №2. С. 96–103.
17. Огірко О. Міжконфесійні проблеми викладання християнської етики. *Наукові записки. Острозька Академія*. Острог, 2002. Т. 6. С. 348–355.
18. Огірко О.В. Морально-етичні цінності християнства. Духовний вибір українського народу. *Навчально-методичний посібник*. Острог: НУ «Острозька академія», 2008. С. 129–136.
19. Основи соціальної концепції Української Православної Церкви. К.: Інформаційно-видавничий центр УПЦ, 2002. 80 с.
20. Память и история: на перекрестке культур. *Успенские чтения*. /Сост. К. Сигов. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2009. 392 с.
21. Фукуяма Френсіс. Витоки політичного порядку. Від прадавніх часів до Французької революції / Пер. з англ. Роман Корнута. К.: Наш формат, 2018. 576 с.
22. Ходр Георгий, митрополит Гор Ливанских. Призыв Духа: Церковь и общество. К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. 284 с.